

Debreceni Egyetem
Néprajztudományi és Muzeológiai Intézet

Gyöngykoszorúk gyöngyszeme
Tunéziai Mahdia női fejviselete

Készítette: Kerkeni Dóra Lilla

Konzulens: Prof. Dr. Keményfi Róbert

Tartalom

1.	Bevezetés.....	3
1.1.	Irodalom és források	4
1.2.	Mahdia.....	9
2.	Esküvő	12
2.1.	Henna este.....	13
2.2.	Esküvő (<i>Dakhla</i>)	14
2.3.	Reggel (<i>Sbah</i>).....	17
3.	Vőlegény ajándéka	18
4.	Fejviselet	19
4.1.	Alapanyagok	19
4.2.	Fejviselet készítés	23
4.2.1.	Főkötő (<i>Koufiya</i>)	24
4.2.2.	Gyöngyös főkötő (<i>Koufiya joiher</i>)	26
4.2.3.	Kendő (<i>Khayatiya</i>)	27
4.2.4.	Gyöngyös főkötőpárta (<i>Farq</i>).....	28
4.2.5.	Bársony fejdísz (<i>Badiye</i>)	30
5.	Gyöngyös viselet után	30
6.	Kitekintés.....	32
	Irodalomjegyzék.....	34
	Melléklet.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.

1. Bevezetés

A tunéziai viseletben megjelenő gyöngyös fejdíszek képezik vizsgálódásom tárgyát. A fejdíszek rendszerezésénél és a terület kiválasztásánál a gyöngy megjelenésének mértéke volt meghatározó. Jelen kutatásom középpontjába Mahdiát helyeztem, ahol nagyon díszes és több elemből álló fejviselet alakult ki és maradt fenn. A gyöngyöt tekintve Tunézia szerte egyedülálló módon ezen a településen található meg a gyöngyös főkötő (koufiya joiher).

Dolgozatomban bemutatom a menyasszonyi, majd újasszonyi fejdísz viselésének első és utolsó alkalmát. Az utolsó alkalom meghatározásánál az esküvőt követő első jelentősebb fejviselet váltást vettem alapul. Az asszonyi életfordulók, a családi állapot változása elsősorban a fejviselet alakulásában tükröződik. Mahdiában első alkalommal az esküvőkor díszíti a nő fejét kendő és ékszer. Az első gyermek megszületéséig képezhette az asszony öltözkékének részét a díszes fejék. Az életkor előrehaladtával a viselet cifrasága csökkent.

A fejviselet részletes bemutatásán túl dolgozatom részét képezi, annak készítési módjának leírása. Kutatási témám elsősorban a fejviseletekre és ezen belül a gyöngyözött díszekre korlátozódik, ezen okból nem térek ki hosszasan a viseletek teljes körű ismertetésére. A fejdísz első felvételén kívül a viselés alkalmait sem célozom részletekbe menően bemutatni.

Kutatásom célja a gyöngy jelentőségének és szerepének vizsgálata a viseletkultúrában. Továbbá az, hogy az alapanyagok változásával miként helyettesítették a korábbi hozzávalókat és ezáltal hogyan alakult át a fejviselet díszítése. Végül, hogy a párta és a gyöngyös főkötő a nők életében milyen szimbólum rendszerrel bír, milyen funkciót tölt be, mely női életszakaszokat és átmeneteket kíséri végig.

Kutatásom alapját állomásozó terepmunka adja, mely 2017-2024 időszakot öleli fel. A megjelölt időintervallumon belül kisebb-nagyobb megszakításokkal töltöttem heteket Mahdia területén. 2017-ben egy esküvő alkalmával követhettem végig a viseletváltozás folyamatait. 2022-ben az alapképzés elvégzését követően lehetőségem nyílt egy évet Tunéziában tanulnom. A hímzőskultúra elmondáson alapuló megismerésén túl, technikailag is belemélyedhettem a készítési folyamatokba. Az interjúk során a beszélgetés tolmács nélkül arab nyelven, tunéziai dialektusban folyt. A kutatásom részét mély interjúk mellett, résztvevő megfigyelés és kisebb beszélgetések képezik. A varrással, hímzéssel foglalkozó asszonyok mellett, ékszerészekkel, vásárban árusító kofákkal és viselet kölcsönzéssel foglalkozó kereskedőkkel volt alkalmam interjút készíteni.

A szakirodalom áttekintése mellett állandó követője voltam a kölcsönző üzletek közösségi médián megtalálható honlapjait.¹ Képet kaptam ezáltal, hogy milyen divathullámok jellemzőek napjainkban, valamint milyen módon alakítottak a viseleten.

1.1. Irodalom és források

A maghreb országokban, így Tunéziában is a francia gyarmatosítás indította útjára a néprajzi, antropológiai jellegű kutatásokat. A kívülről jövő tevékenység célja az ország megismerése, feltérképezése volt, melyek sok esetben a gyarmatosítás folyamatát segítették. A kutatások érintőlegesen terjedtek ki, olyan területekre melyek nem képezték a birodalom működésének érdekeit.

Tunéziában a francia protektorátus megszűnésével a kulturális antropológia jellegű vizsgálatok teljesen háttérbe szorultak. A hatalom az ország fejlődését helyezte előtérbe. Szorgalmazta azon területek kutatását, melyek gazdasági és társadalmi értelemben fejlesztésre szorultak. Földessy Edina doktori disszertációjában a Dzszerba szigeten végzett kutatását mutatja be, mely a házassági szokásokra terjedt ki. Bevezetőjében a következőképpen jellemzi a néprajzi kutatások és az ország viszonyát. „Nehezítette e térségek viszonyát magához a kulturális antropológiához a gyarmatosítás és annak öröksége, valamint a Nyugatnak az a törekvése, hogy a „hagyományos társadalmakat” egyfajta fejlődéstől mentes zárványként írja le. A másik oldalról is, az antropológiát, mint diszciplínát fenyegette az, hogy a nemzeti egység megteremtése érdekében az állami politika támadta a törzsi identitások hangsúlyozását. A mozgásban lévő társadalomban a hagyományokat visszahúzó erőként látták.”²

A néprajz és antropológia a tudományos ranglétra alsó fokain kapott helyett, amely a mai napig érezteti hatását. A történelmi kutatásokkal szemben a múlt század közepétől fogva csekély számban jelentek meg Tunézia tárgyi, valamint szellemi kultúrájával foglalkozó írások és a szerzők esetében ritkán találkozhatunk tunéziai íróval. Az antropológiai kutatások megítélésében némi fordulatot a század vége hozott, mikor az új kutató generáció közül többen fordultak saját társadalmuk vizsgálata felé. Tudományos szférában azonban továbbra sem kapnak kellő megbecsülést. A hagyományra, mint a turizmust kiszolgáló eszközként tekintenek.

A múzeumok kialakításában szintén tetten érhető az ókor és régészeti leletek fő irányvonalként való bemutatása. A tuniszi Bardo Nemzeti Múzeum szépszámu mozaik gyűjteménnyel

¹ Sana Tradition és Mahdia Tradition facebook oldala.

² Földessy 2014: 26.

rendelkezik. Az ókori tárgyi világ bemutatását követően a történelemben napjaink felé haladva fokozatosan csökken a kiállított műtárgyak száma és egyre kuszább elrendezés válik jellemzővé. A „néprajzi részleg” számára egy vitrint alakítottak ki, melyben különböző települések fejviseleteit sorakoztatták fel. A viseletelemeket nem látták el származási helyüket illetően semmilyen szöveges információval. Részletes bemutatást a múzeum tárgyairól Mohamed Yacoub által írt *Les Merveilles du musée du Bardo* (A Bardo múzeum csodái) című könyvben kaphatunk. A kötetben található fotókat Abderrazak Khéchine készítette. Mohamed Yacoub az ékszerek bemutatását követően tér rá a fejviseletek tárgyalására. A könyvben megjelentetett képek között egy mahdiai főköttő is szerepel.³

A kisebb városi múzeumok, tájházak nagyobb hangsúlyt fektetnek az adott település tárgyi kultúrájának bemutatására. A fővárost tekintve a festői szépségű Sidi Bou Saidban *Dar el Annabi* nevezetű tájházban egy hagyományos tunéziai házba lehet betekintést nyerni. A kerületben található emellett az *Ennejma Ezzahra* palota, amely Rodolphe d'Erlanger francia festő és zenész tunéziai otthona volt. A csodálatos belső építészeti jegyekkel rendelkező építményben külön részleget szenteltek Tunézia zenei kultúrájának bemutatására.

Kutatási területem, Mahdia városi múzeumában az ókori leletek mellett csekély mértékben képviselteti magát a vidék tárgyi kultúrája. A díszes bútordarabok mellett a női viselet fejdíszei és ékszerei kerülnek kiállításra. A bábukat a hímzett főköttővel (koufiya) öltöztették fel. A fejviseletet a szövött főköttőpánt (kechf harir) és az arcot keretező ékszerek teszik teljessé. A ruházatkodás elemeinek magyarázatoként egy rövid általános szöveget párosítottak. A vitrinben látható tárgyakról elnevezéséről, azok viselési módjáról, alkalmairól hiány jelentkezik.

A múzeumok, könyvtárak és könyvesboltok kevés útmutatással tudtak szolgálni az ország népviseletéről, Mahdiáról, valamint annak viseletéről írt tudományos munkákkal kapcsolatban. A múzeumok könyvtárai és boltjai műtárgyaikhoz hasonlóan elsősorban régészettel foglalkozó köteteket tartalmaznak. Dolgozatom megírásához interjú alanyaim által ajánlott irodalmi források jelentették a kiindulási alapot. Ezenfelül a tuniszi bazárban sétálva egy kis eldugott utcában kis könyves butikra véletlenszerűen találtam rá, melynek tulajdonosa rögtön segítségemre sietett ebben a kérdésben.

A következő probléma, amely felmerült az irodalom hiánya mellett, hogy a régebben kiadott kötetek beszerzése lehetetlenné vált. Hiánypótló alkotásokról lévén szó, sokan féltve őrzik.

³ A mahdiai főköttőt tekintve a könyvben egy elírás található. Az illusztrációként felhasznált képek esetében rosszul jelölte meg a főköttők származási helyét. A mahdiai főköttő egyedülálló díszítése miatt kitűnik a többi közül, ennek következtében feltételezhető a tárgynál a téves településnév használata.

Az igény több ponton felvetődik a kötetek újbóli kiadására, vagy friss kutatások elvégzésére. E célból jelentették meg ismét *Les costumes traditionnels féminins de tunisie (A tunéziai női népviselet)* című művet. A kötet a *Folk Arts and Traditions* kutatócsoport tagjainak kutatási eredményeit foglalja össze, mely 1960-1970-es években zajlott, közel tíz éven keresztül. A gyűjtés lezárását követően jelentették meg a nagy ívű, összegző monográfiát a tunéziai női népviseletről. Egyedüliségét és hiánypótló jellegét mutatja, hogy szinte ötven év múlva 2021-ben az újbóli kiadás mellett döntöttek. A mű francia és arab nyelven is megjelent. A bevezetők és a köszönetnyilvánítások kiemelik a megjelent kötet fontosságát, valamint szorgalmazzák a hasonló gyűjtések megindulását. A kutatócsoport tagjai közül többen gyűjtésük lezárásaként nagy ívű összegző tanulmányt adtak közre a tunéziai női népviselet egy-egy eleméről. A *Les costumes traditionnels féminins de tunisie* című kötet a tunéziai viselet általános ismertetése után a tartományokat külön-külön fejezetben mutatja be illusztrációkkal kiegészítve. A Sahel övezet esetében Sousse, Monastir, Mahdia, Mouknine, Ksar Hellal, Ksour Essaf, Ouardanine és El-Dzsem viseletét szemléltetik. Mahdia esetében négy különböző öltözet típust jellemez a könyv.

A kutató csoport tagja volt Clémence Sugier, aki külön tanulmányban vizsgálja a tunéziai főkötő típusokat.⁴ A fejviselet fajtákat formák szerint kategorizálja a főváros főkötőjéhez viszonyítva. Megkülönböztet tuniszi, Tuniszban ismeretlen és egy köztes típust, amely a tuniszi csúcsos fejviselet és kerek fejdíszek átmenetként jellemezhető. A főkötőket elsősorban török és andalúz gyökerekből eredezteti. A tanulmány zárásaként tartományonként veszi sorra a fejdíszek jellegzetességeit. A Soussi Sahel vidék részeként tér ki Mahdiára. A település Sousse és Monastir mellett a térség divatdiktáló városai közé tartozik. Mahdia gazdagon és gyönyörűen hímzett viselete egy különálló egységet képvisel, mely sokféleségével tűnik ki környezetéből. Tunézia területén mindezek fényében gyönyörű fejviseleteken belül két féle típust lehet megkülönböztetni Tunézia területén. Az elsőbe tartoznak a több részből álló fejdíszek, melyek főéke a kagyló gyöggel hímzett főkötő párta. Ez a típus terjedt el a Sahel vidék településein, így Mahdiában is. A fejviseletek másik csoportjába tartoznak azok a főkötők, melyeken a gyöngy közvetlenül a fej tető takaró kobakon jelenik meg. Ebbe típusba tartozik Sfax és Kerkennah szigetének viselete. Tunézia többi vidékén a gyöngy kisebb díszítményként, vagy egyáltalán nem jelenik meg a fejviseleteken.

⁴ Sugier 1968. A tanulmányt az *Institut National d'Archéologie et d'Arts* adta ki *Cahiers des Arts Traditions Populaires* folyóiratában.

Clémence Sugier 1977-ben könyvet adott ki a tunéziai ékszerekről *Bijoux Tunisiens. Formes et symboles* (Tunéziai ékszerek. Formák és szimbólumok) címmel, melyben az ötvös ékeket elemzi formák, motívumok és alapanyagok alapján.

Egy viseletelem, az esküvői ingruha tunéziai típusainak bemutatására törekszik Samira Sethom *La tunique de mariage en Tunisie* (Az esküvői tunika Tunéziában) című tanulmányában. A kezdetleges szabásmintával rendelkező, ősből öltözetdarabok között tesz említést a mahdiai alsóruháról (qmijja twila). A viseletről hosszabb leírást ad, majd elterjedését és változatait is áttekinti.

Szintén egy öltözet elemet helyeznek kötetük középpontjába Fethia Harzallah és Anouar Ben Aïssa. Képek segítségével a tunéziai fátylak, kendők felvonultatására törekednek.

Az észak-afrikai ékszerek rendszerezésére törekedett Paul Eudel szótárában. A szerző kötetben marokkói, algériai, tunéziai és tripolitainei (ma Líbiában található tartomány) ékszereket veszi sorra. A főkötő rövid bemutatása is helyet kap az ékszer típusok között.

Az *Encyclopaedia of Islam* ötödik kötetében *Libas* (Öltözet) fejezetében a maghreb országokon belül röviden érinti Tunézia viseletét. A fejviselet esetében a *dukka* típusa kerül említésre. A fejdíszek ezen típusa, valamint elnevezése Mahdiában nem lelhető fel, de például a Sahel övezet más településein a menyasszony fejviseletét nevezik *dukka*-nak, amelyet csak selyemmel varnak ki.

Tovább összefoglaló munkákban, mint *Noces tissees, Noces Brodees: parures et costumes féminins de Tunisie* (Esküvői ruha, esküvői hímzés. Női tunéziai ékszerek és viselet.), *Arts of Tunisia* (Tunézia művészete) és *Patrimoine et terroirs. Saveurs et savoirs* (Örökség és föld. Ízek és tudás) képeken keresztül, vagy néhány sorban felvillantásra kerül Mahdia viselete. A Sahel övezet és azon belül Mahdia öltözetét, hímzés kultúráját Tunézia legszebbjei közé sorolják, így ha csak említés szintjén, de bemutatásra kerülnek.

A Mahdia népviseletével foglalkozó önálló szakirodalom ismereteim szerint nem létezik. A ruházkodás a helyi monográfiákban kap helyet érintőlegesen. Ahmed Al-Tayeb Al-Fauih kötetében Mahdia történelmét összegzi.⁵ A hagyományok és szokások leírásánál kap helyet a népviselet felsorolásszerű bemutatása. A szerző az öltözetet a szokások és hagyományok megőrzésének fontos elemeként tartja számon. Az ékszerekre külön részben tér ki. A főkötőt, mint a fej éke az ékszerek között sorolja fel. Kiemeli, hogy az aranyművesség a zsidóság mestersége volt, valamint hangsúlyt fektet néhány mondatban a viselet elemek kölcsönadásának szokására a szegényebb lányok számára.

⁵ Ahmed Al-Tayeb Al-Fauih: *Mahdia történelmének összegzése*. 1997.

Mahdiáról szóló monográfiát írt 1992-ben Karim El-Habib. A ruházatra a népművészet fejezetében tér ki. A felsoroláson kívül ebben a könyvben bemutatásra kerül például, hogy a selyem (rda' harir), a hímzett (rda' fasi), az ezüst (rda' fodha), a piros (rda' ahmar) és a kék (rda' azraq) kendőruha, a nyári ünnepi, ruhatár részét képezik. Említést tesz arról, hogy a viseletben és ékszerekben korall, valamint tenyészített gyöngyök jelennek meg. A öltözet bemutatása zárásaként kitér a kivetkőzés folyamataira és az európai, nyugati ruhák terjedésére. Alia Mabrouk és Khedija Chleïfa-Hamza szerzőpáros *Mahdia une vie* (Mahdia egy élet) című kötetében az élet három nagy átmeneti rítusát mutatja be a születést, a házasságot és a halált. A szerzők a szertartásokat és szokásokat a ruhákon, ételeken, hagyományokon keresztül mutatják be.

Míg a tudományos közeg kettős megítéléssel tekint a néprajzra és az antropológiára, addig alulról szerveződő folyamatként a társadalom saját kultúrájának megőrzője és közvetítőjévé vált. A városi, a helyi értelmiségi réteg kezdeményezésére megkezdődtek az átörökítést elősegítő népművészeti intézmények, események létrehozása. A jeles alkalmakról és ünnepekről folyamatos tudósítás zajlik a közösségi médián keresztül. Fontosnak tartják bemutatni viseleteiket, szokásaikat az online világba látogatók számára. Kellő forrás kritika alkalmazásával kimeríthetetlen adatbázisokká váltak a különböző internetes felületek. Szervezett formában tudományos és ismeretterjesztő jelleggel interjúk, műsorok készülnek, melyek az internetes csatornákon keresztül vagy a televízióban a települések hagyományairól, népművészetéről, mesterségekről és az alkotókról tudósítanak.

A népművészeti tevékenységek támogatására Tunézia szerte több városban hoztak létre központokat, melyekben a viselet készítés folyamatait hivatottak megőrizni hagyományos és újragondolt formában. A tudásátadás céljából továbbképzéseken és szakkörökön keresztül elveszőben lévő mesterségek átörökítését tűzték ki célul. A népművészet és hagyományos mesterségek találkozója egyszer egy évben Tuniszbán kerül megrendezésre. A magyarországi *Mesterségek ünnepéhez* hasonló koncepciót követi a rendezvény, ahova Tunézia minden tájáról érkeznek kézművesek és termelők. A vásár nagyobb településeken kisebb keretek között és helyi kézművesekkel kiegészülve valósul meg.

1.2. Mahdia

A város Tunéziában a Földközi-tenger keleti partvidékén egy félszigeten fekszik. Földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően történelme egészen a Pun birodalomig nyúlik vissza.⁶ Az ókorban jelentős kereskedelmi kikötőként működött. Várossá alapítása az első század végén történt, mikor a Fatimida kalifátus ezen a területen rendezte be székhelyét.⁷ Mahdia rövid ideig az arab-iszlám uralom fővárosává vált. Építészeti örökségében a mai napig őrzi virágkorának emlékét. A Skifa kahla (Fekete átjáró) egykori városfal szárazföldi kapuja volt, ma a régi városrész határát jelöli. A pénteki nagy piac alkalmával a kőkapu megtelik színekkel, hiszen a viselet és ahhoz szükséges kelmék, ékszerek árusítása itt történik.

Mahdia virágzása fővárosként nem sokáig tartott. A későbbi kalifátusok Tuniszba helyezték át a birodalom központját. A Sahel vidék vezető szerepét pedig, Sousse kezdte betölteni. A várost olasz, majd a 16. században spanyol támadás érte, mely során nagy része elpusztult. Az elmenekült lakosság Monastir erődjébe kapott menedéket. A támadások következtében a zsidóság szintén elhagyta a várost, akik ekkoriban az ékszer készítés, hímzés és kereskedelem specialistái voltak.⁸ Csekély számban telepedtek vissza.

A Sahel vidéket érő csapásokat követően a török uralom hozott újbóli felvirágozást a terület számára. Mahdia a 18-19. században fokozatosan épült újjá. Az ország a 19. század második felében a franciák kezére került és egészen függetlenségének kivívásáig, 1956-ig a francia gyarmatbirodalom része volt.

A rövid történelmi áttekintésből kitűnik, hogy több civilizáció, etnikum volt hatással a vidék népművészetének alakulására. A zsidóság a viselet megújításában játszott jelentős szerepet, Hatással voltak emellett az ékszer- és hímzéskultúrára. Az asszonyi kendőn a nyolcágú iszlám csillag helyett a zsidócsillag köszön vissza. A Dávid-csillag a lepelruha díszítésébe szintén beleszövik. Tunéziában sokáig a zsidóság monopóliummal rendelkezett a nemesfémekkel való kereskedelem területén. A zsidó kereskedők árusították például a mahdiai hímzésben jelentős szerepet kapó aranyba mártott ezüst huzalt.

Spanyolországból elűzött mórak közül többen Tunéziában leltek menedékre. A gazdag kultúrával rendelkező népcsoport, felsőfokon művelte a különböző művészeti ágakat. A népművészet minden ágára jelentős hatást gyakoroltak. Az ötvös termékek tekintetében elterjesztették a zománc díszítést, amely napjainkig meghatározza a mahdiai ékszerkultúrát.⁹

⁶ El-Habib 1992; Al-Faquih 1997.

⁷ Ben Tanfous–Mahjoub–Louis et al 2021.

⁸ El-Habib 1992; Al-Faquih 1997.

⁹ Ben Tanfous–Mahjoub–Louis et al 2021.

Az aranyműves munkák mellett a mahdiai hímzés kultúrán is rajta hagyták kéznyomukat. Az andalúz eredet mellett, török, zsidó, egyiptomi, líbiai és fekete afrikai hímzés motívumokra visszavezethető mintakincs lelhető fel az öltözetekben.

A 20. század történelmi eseményei szintén alakítottak a viseleten. A második világháborúban német és olasz csapatok szállták meg Tunézia területét, így Mahdia városát. Egy viseletkészítéssel foglalkozó asszony elmondása szerint ebben időszakban előfordult, hogy a lányokat német katonákhoz kényszerítették feleségül. *„A háború és minden. Házasságot kötöttek a németekkel és szomorúak voltak. Szomorúak voltak, ezért a farmle (a menyasszony mellénye) fekete. És a qmijje (rojtos alsóruha) mell része fekete. Mivel hozzájuk kényszerítették őket. És qmijjén a kis szaggatott vonal, azok a könnyek.”*¹⁰ Szívfájdalmukat a viseleten keresztül fejezték ki, melyek napjainkra az öltözet általános díszítményként és színhasználatként jelenik meg.

A többféle hatás ellenére a viselet alapját a berber öltözet adja, amelyet a kendőruha (rda'), az öv (hizam) és a ruhatű alkot.¹¹ Tunézia népviseletének alapruháját képezi több településen, a szabás nélküli lepelruha. A szabott ruhák között kétféle típus különböztethető meg. Az első az egy szabásmintára készülő, egyenes varrási vonalat követő öltözet és a test alakját követő varrási mód.¹² Mahdia ebből a szempontból az archaikusabb vonalat képviseli. Alsó ruházatának (qmijje), a mellénynek és menyasszonyi viseletének szabásvonalával nem követi a nők alakját.

A teljes Sahel vidékre jellemző kettőség, míg a városiasodás gyökerei évszázadokra nyúlnak vissza, addig a női ruházat inkább berber eredet felé hajlik. A megkérdezetteim közül egy asszony a következőképpen fogalmazta meg, hogy Mahdia szokásait és népművészetét miért nem érték jelentősebb polgári hatások: *„Az jön Mahdiába, akinek szüksége van Mahdiára. Mondjuk például Sousset. Aki Sfaxból jön Sousseban tart pihenőt, hogy eljusson Tuniszba. Ha délre megyünk áthaladunk Soussen, vagy áthaladunk Kairouanon. Mahdián nem. Csak azok jönnek Mahdiába, akinek szüksége van rá.”*¹³

A településen megforduló népcsoportokon kívül a szárazföldi és tengeri kereskedelem szintén befolyásolta a viselet alakulását, elsősorban a felhasznált alapanyagok terén. Mahdia az ókortól fogva rendelkezett kikötővel, viszont árukereskedelem rövid ideig zajlott a településen. A

¹⁰ Saját gyűjtés: H. R; Mahdia, 2024.

¹¹ Ben Tanfous–Mahjoub–Louis et al 2021.

¹² Sethom 1969.

¹³ Saját gyűjtés: M. M; Mahdia, 2024. Az utóbbi években a polgári és nyugati hatások nagyobb mértékben elérték Mahdiát, amely felgyorsította ezeket a folyamatokat. Nagyban hozzájárul ehhez, hogy gyönyörű tengerpartja rengeteg turistát vonz az ország más területeiről és a világ különböző tájairól egyaránt.

luxuscikkek, mint a selymet, vagy a tenyésztett gyöngyöket a városhoz közel fekvő Sousseból, vagy a fővárosból Tuniszból szerezték be.

Mahdia kikötője régóta a halászok szolgálatában áll. A települést Tunézia jelentős halászvidékei között tartják számon. A régi városrész családjainak férfi tagjai a mai napig halászattal foglalkoznak, az asszonyaik pedig gazdag hímző kultúrát alakítottak ki.

2. Esküvő

A hagyományos és nyugati esküvői szokások keverednek a lakodalmak alkalmával. A fiatalabb generációk körében jobb élet, vagy munkalehetőség reményében a mobilizáció nem idegen jelenség. Nagyobb városokba, vagy külföldre kerülnek tanulni, dolgozni, ahol új divathullámok érik őket. Az újfajta státusz jelképezése gyakran a szokások felvételével párosul. Az esküvők esetében egyfajta presztízs értéket jelent a nyugati stílusú esték megtartása. Az egy napra leszűkölt fogadások, európai hatást tükröző esküvői estélyek általában a fővárosra és az északi partvidékekre jellemzőek. A délebbi területeken a közösség szabályozó ereje jelentősebb és a hagyományokon alapuló esküvői szokások jobban előtérbe kerülnek. A több napos lakodalmi hét szokásaiban keveredhetnek a nyugati és keleti elemek, de hangsúlyosabban jelennek meg a saját rituálék.

Az öltözékek tekintetében is megfigyelhető egyfajta váltás. A nyugatias lakodalmak ruházatukban szintén a polgárias vonalat követik. A nők esetében előkerülnek a csillogó, nagy estélyi ruhák. A sokszínűség leglátványosabb leképződése az asszonyi öltözékeken érzékelhető. A mini, ujjatlan, mélyen kivágott ruháktól kezdve egészen a hidszábig, utóbbi években a burkáig mozog a ruházkodás skálája. A viseletek hordása a nők körében jelentősebb. Népi hímzések, viseletelemek újragondolva az estélyi ruha részét képezhetik. Ezeken az eseményeken a menyasszony ölti fel legtöbbször a tradicionális öltözeteket. Amennyiben az esküvőt ötvözik a hagyományos szokásokkal és több napig tart a lakodalom a menyasszony édesanyja hennát rendez a lányának, amely lehetőséget biztosít a régi viseletek felvételére a násznép és a menyasszony számára.¹⁴ Az esetek többségében egy hatalmas kontraszt alakul ki nők és férfiak megjelenése között. A nők öltözködükön keresztül reprezentálják státuszukat, anyagi helyzetüket, a férfiak számára más tárgyi javak szolgálgják ezt a célt.

A férfiak esetében az öltözködésben egy egységesebb kép rajzolódik ki. Az öltöny viselése az ifjú pár közvetlen hozzátartozóira jellemző, a tágabb rokonság inget és kosztüm nadrágot visel. A háznál rendezett esküvők esetében utcai viseletben is megjelenhetnek. Az idősebb korosztály és némely esetben a vőlegény ölti fel a férfi viseletként elterjedt hímzett jebba-t. A férfiak körében a kivetkőzéssel megszűnt a viselethez kapcsolódó érzelmi kötelék. Kevesebb jelrendszert társítanak az öltözködéshez, így jelentősége szintén csekélyebb, mint a nők esetében.

¹⁴ A hidszab, vagy burka viselése alakított a viseleteken, főleg a fejdíszeken. Megoldásként többen a kendő felé tűzik, vagy kötik a különböző ékítményeket. Előfordul, hogy csak a nők számára rendezett estéken, mint például a hennán az eseményt teljesen zártkörűvé alakítják. Belépésre csupán nők jogosultak. A zenészek, a felszolgáló személyzet, fotósok mind nőkből állnak. A viselet hagyományos módon való hordását biztosítják ezáltal azok számára is, akik a mindennapokban fejükön kendőt viselnek. Ilyen típusú esküvők legtöbbször abban az esetben fordulnak elő, ha a menyasszony hidszabot visel.

A múlt század végén készült családi képeken, vagy esküvői felvételeken a nők előszeretettel öltik fel viseleteiket, mellettük férjeik viszont már öltönyben láthatóak. Az esküvőkön a menyasszony ruházódásakor napjainkig fontos szerepet játszik a településre jellemző öltözet felvétele, azonban a vőlegény és a násznép körében a modernebb, polgári divat az általános.

2.1. Henna este

A lakodalmi időszak Mahdiában napjainkra három-négy napos eseménysorozatra szűkült. A lakodalmi hét a hagyományos életmód átalakulását megelőzően a kis hennával vette kezdetét, mely a nagy hennával bezárólag a menyasszony szépítkezését és házasságra való felkészítését foglalta magába. A több napos készülődés manapság leggyakrabban egy napra sűrűsödik. A henna estét szinte kivétel nélkül minden édesanya megrendezi a lánya számára. A menyasszony kis hennával kezdődő több napos szépítkezésének és házasságra való felkészítésének záró momentum a nagy henna. Elnevezése a henna növényhez és az abból készített festékből ered. A menyasszony kezét és lábát ezeken a napokon rozsdabarna színű hennával díszítik ki, újabban felül harkoussal. A hennát a paradicsomból származó növényként tartják számon, ezért kiemelt jelentősége van az egész arab világban.¹⁵ A nők gyakran kezükön és lábukon kívül gyakran festik vele hajukat. Védelmet és Istenhez való közelséget jelenti számukra a henna viselése.

A henna este a menyasszony búcsúztatókkal vonható párhuzamba. Mahdiában ezen a napon a viseletek színes tárháza képviselteti magát, mert a menyasszonyon kívül a nőrokonok, barátnők, ismerősök szintén viseletet öltenek magukra. Az esték alkalmával az utcák megtelnek színekkel. A nők gyönyörű viseleteikbe öltözve a motorok hátulján ülve férjeikbe kapaszkodva cikáznak keresztül a szűk sikátorokon a henna helyszíne felé.

A menyasszonyt egykor a kis hennától kezdődően teljes elzártágban tartották. A lányságból asszonnyá való átmeneti időszakot szobája falai között töltötte. Külvilággal összekötő kapcsolata szinte egyedül édesanyára és a henna festő asszonyra korlátozódott. „Leány-státusának az eltemetése fogalmazódik meg ekképpen.”¹⁶ Ruházata rojtokban végződő alsóruha és a mellény volt. A nagy henna alkalmával törik meg a bezártság állapota. A menyasszonyt lányságának elbúcsúztatását követően üdvözlük új életszakaszának kapujában. Hangos zenével kísérve öltöztetik át és vezetik be a színekben pompázó, vidám női koszorúba. „*Mikor megérkeznek a zenészek, hogy elkísérjenek a nagy hennába el kezdenek dobolni. És a nők átöltöztetnek. Két nő elkezd átöltöztetni. Addig egy alsóruhába (qmijje) és egy mellénybe (farmle) vagy öltöztetve, vagy két alsóruha és egy mellénybe vagy öltöztetve. ... Addig két*

¹⁵ Bettaïeb 2023.

¹⁶ Földessy 2014: 121.

*alsóruhát hordasz utána hetet adnak rád. Ma már nem szeretik felvenni a hetet, azt mondják, hogy nehéz. Készítenek egy alsóruhát, amire hét sor rojt van. De az nem olyan szép. Hetet veszünk, hogy amikor leülsz, amikor a menyasszony leül egyik a másik alatt legyen. És feladják rá a fekete nagy mellényt.*¹⁷ A menyasszony fejét régi szokás szerint egy fehér selyemkendő díszítette, amin elöl közepén egy bross ékesített. Napjainkban arany spirállal és flitterrel hímzett hajpántot vesznek fel. Kilépve az asszonyok közé fekete alapon színesen szövött kendőruhát (rda' harir fodha) terítenek rá. A felsőöltözet a vőlegény ajándéka. *„Mikor menyasszony ezt veszi fel és mikor meghal ezt terítik a koporsójára. Ezzel hagyja el az apja házát és ezzel hagyja el a férje házát.*¹⁸

A henna estén a menyasszony egy kiemelt helyen kap helyett, egy trónusra ültetik. A körülötte lánytársai foglalnak helyet, majd a fiatalasszonyok következnek. Az ülésrend tehát elsősorban életkort és családi állapotot követ. Az elhelyezkedés által az asszonyok az eladósorban lévő lányokra látnak rá, mely lehetővé teszi számukra, hogy fiaik számára a menyasszony kiválasztását. A menyasszony előtt található körbekerített táncter szintén a leendő feleségjelölt megvizsgálását biztosította. Az ifjú ara előtt a földön ülve fél körben helyezkedtek el a női zenészek, velük szemben a táncteren általában mindig egy nő járta a táncot. A tánc legtöbb esetben nem a szórakozás legfelső foka, hanem egy előadásként játszódik le, ahol a fiatal lány, vagy asszony bemutathatja tánc tudását, mozgását és szépségét. A mozdulatokat művészi kidolgozása és megkoreografálása a kamerák állandó jelenlétével még jelentősebbé vált.

2.2. Esküvő (*Dakhla*)

A henna este másnapján tartják az esküvőt. Az alkalom délutánján megvendégelik a családot és kuszkuszt főznek. A gyerekek ezen az alkalmon öltik fel a viseleteket. Az eseményen kerül megrendezésre a gyermeklakodalom, mikor egy kislányt és egy fiút a menyasszony, valamint a vőlegény szerepébe helyeznek. A lány fejét – valódi esküvőjét megelőzően – egyedül ezen az alkalmon fedheti az asszonyi viselet.¹⁹

Az esküvő napján a menyasszony elhagyja a szülői házat és belép új otthonába. Öltözete a hét darab alsóruha, az arannyal tele hímzett tafta és a fekete mellény. A fehérneműt helyettesítő ruhadarab egykor a csipkével díszített hosszú selyem nadrág volt, télen pedig felülre egy a színesen csíkozott, hosszú ujjú felsőinget (kamazula) vettek. Betöltött szerepük ugyan megváltozott, de a mai napig a viselet részét képezi.

¹⁷ Saját gyűjtés: J. B. A; Mahdia 2024

¹⁸ Saját gyűjtés: J. B. A; Mahdia 2024

¹⁹ A fejviselet csak kislányok ölthetik magukra. Az a lány, aki nővé érett nem veheti fel, mert rossz előjelként tekintenek rá.

Fejére ezen a napon kerül fel a főkötő, a gyöngyös főkötő és gyöngyös főkötőpárta. A fejdísz lelógó ékszerekkel ékesítik. A lányok és az asszonyok öltözete között a fejviselet a legfőbb megkülönböztető jegy. „*A lány, a fiatal lány, nem vesz a fejére semmit. Vesz az alsóruhát, a mellényt, úgy öltözik alul, mint az asszonyok, de a feje nincs betakarva. Ez a különbség lány és asszony között.*”²⁰ A lányok hajukat két ágba fonva, vagy utóbbi években kiengedve hordják. Fejüket először menyasszonyként a henna estén takarják be.

A menyasszony nyakát kagyló gyöngyből fűzött több soros nyakláncok ékesítik, melyet korallgyöngyök és aranyművesek által készített medálok, díszítmények tarkítanak. A ötvös termékek legtöbbször kör és hal formát öltenek, felületük sárga arany színű, amit általánosságban zöld és piros színben zománcozott motívumok cifráznak. Közepükön piros, vagy zöld kő fénylik. Napjainkban az ékszerek többsége ezüstből készül, amelyet végezetül aranyba mártanak.

A mahdia asszonyok kezét több karperec ékesít. A sárgaarany és zománcozott karkötőkön kívül, rozéarany színű, gyémánttal kirakott karlancot vesznek fel. A lábukon nagy sárgaarany színű lábkarikát hordanak. A rozéarany színárnyalat a fülükben köszön vissza, amit gyémántok és kagyló gyöngyök ékesítenek. A viselet jelzésértékű elemei mellett az ékszerek szintén viselőjének családi állapotáról, vagyoni helyzetéről árulkodnak. „*Az ékszereinkben az öt mindig ismert. Ötöt a lányok hordanak... Mert korábban mindenki hordott ékszert. A házasok pedig hetet vettek. Például a lira (pénzért) nyakláncban, öt vagy hét darabot találsz. Vagy mint ez. Tudod mi ez? Ezt ki lehet nyitni. Beleteszik a nő házassági szerződését. Korábban a házassági szerződés mindig a nőnél volt, hogy tudják kinek a felesége. Ennél most hat (lelógó díszítmény) van. Mit jelent a kéz (khomsa) és a hold? Tudod, hogy például van hat, akkor hat gyerek van. Jó milyen (nemű gyermeke) van ennek a nőnek. Van lány egy, kettő, három, négy. Négy lánya és két fia. A fiú a hold. Ha ránézel, akkor tudod mennyi gyermek van.*”²¹

A nők státuszuk jelzése mellett rontás ellen öltik magukra ékszereiket. A néphit egyik fő eleme a szemmel verés ellen való védekezés. Kedvelt díszítmény a nők körében például a kéz (khomsa). Szemmel verés ellen zománcozzák az ékszereket, valamint használnak piros korall gyöngyöt. A hal szintén gyakran megjelenő motívum, amely nem csupán a rossz szem ellen védelem, hanem legtöbbször a bőséget, szerencsét és a gazdagságot jelképezi. A tenger közelsége és sivatagos területei miatt a víz és a benne élő élőlények Tunéziában az életet szimbolizálják. A hal rendszeresen használt díszítő elem, például a házak ajtajának motívumain,

²⁰ Saját gyűjtés: S. T; Mahdia 2024.

²¹ Saját gyűjtés: K. Z; Mahdia 2024

de a bejárat alá elásnak egy halat, hogy lakóira áldást és jó szerencsét hozzon.²² A szimbólumok és jelképeken túl megelőző eljárásként színeket, illatokat, tárgyakat is alkalmaznak. A menyasszony letakarása szintén a rontás elkerülésének célját szolgálja.

Az esküvő napján a feldíszített menyasszonyt és hozományát női rokonai elkísérik a vőlegény házába. Arcát ekkor fehér fátyol takarja. A fátyol fölé a vőlegénytől kapott fehér ruhakendőt (safseri)²³ terítik. A szépség, a kirívóan gyönyörű dolgok a gonosz szem figyelmét gyorsan felkelti. Az esküvő napján a menyasszonyi ruházat a nő szépségét fokozza és emeli ki, védelme tehát fontos, hogy jövőbeli házaseletét áldásokkal övezve kezdje meg. „Kettős védelemről van azonban itt szó: egyrészt őt védik a szemmelveréssel, szépségének »elkívánásával«, az *ʿayn*nal szemben, másrészt, éppen a liminalitás állapota miatt a menyasszony pillantása is ártalmas lehet másokra.”²⁴

A menyasszony öltözetét a vőlegény által küldött jázmin csokrok teszik teljessé. A két kisebb méretű virágcsokor a menyasszony fejdíszét színesíti két oldalt.

Az ifjú pár lakhelyét a hozománnyal a menyasszony nőrokonai rendezik be. A hagyományokat őrző családok között a mai napig a fiatal házaspár lakásának előteremtése közös felelősség. A férfi családja építteti meg, teremti elő a házat, a nő rokonsága pedig otthonossá teszi azt. A hozomány a textilek és alapvető háztartási eszközök mellett napjainkra kibővült elektronikai tárgyakkal. A kelengye elszállítása egy külön családi eseménnyé, külön nappá vált. Napjainkban az esküvő estéjén csupán jelképesen a nászágynak veti meg a női rokonság. A termékenység és a jó házasság biztosításához a tevékenységet végző asszonyok nem lehetnek özvegyek, elváltak, sem meddőek.²⁵ A menyasszony a női koszorúban várja új otthonában leendő férjét.

A vőlegény az esküvő napján végzi el a rituális mosakodást a hammamban és megy el a borbélyhoz. Mikor a menyasszony esküvői menete elhalad a fodrászat előtt, vagy esetlegesen küldönccel jelzik, hogy az ifjú ara közös otthonukba van a vőlegény felkerekedik. Legénytársaival és a család férfi tagjaival a városon keresztül áthaladva, zenés-táncos vigadalomban érkezik meg a házhoz. Áldásmondások kíséretében lép be a hálószobába, ahol jegyese várja.

²² Saját gyűjtés: S. K; Nabeul 2024

²³ A safseri a mindennapi öltözet része. Az otthoni ruházat felé veszik fel a nők. A szoknya korcába tűzik bele és úgy tekerik körbe a testen. A kimaradt végével a fejüket takarják be és elől kezükkel fogják össze. A safseri a mindennapokban az idősebb asszonyok körében maradt fenn hétköznapi viseletként. A fiatalabb generáció jeles alkalmakon, például esküvő előtt hammamba menet veszi fel. Napjainkra a safseri a tunéziai női viselet egyik jellegzetes elemévé és ezzel a nők jelképévé vált Tunéziában.

²⁴ Földessy 2014: 134.

²⁵ Mabrouk–Chleifa Hamza 2005.

2.3. Reggel (Sbah)

Az esküvőt követő nap elnevezése „reggel” (sbah). A család nőtagjai régebben délelőtti órákban látogatta meg a menyasszonyt. Napjainkban az alkalom késő délután, este kerül megrendezésre. A menyasszony, mint újasszony ekkor kerül először bemutatásra nőtársai körében és az eseményt zenével és tánccal ünneplik.

Az újdonsült feleség ezen a napon szintén viseletet ölt magára. Asszonnyá válásának jelképeként a fejviselet további elemekkel bővül. A gazdagon arannyal hímzett főkötő (koufiya) és gyöngyös főkötő (koufiyat joiher) fölé egy narancssárga, vagy piros alapszínű kendő (khayatiya) kerül. E fölé helyezik a gyöngyös főkötőpártát (farq), aminek segítségével összefogják az alatta lévő viseletelemeket. A fejdísz megkoronázásaként egy bársony alapú, gyönyörűen hímzett és rojtokkal díszített lepel (badiye) kerül. A fejviseletet ezenfelül az előző nap viselt ékszerekkel díszítik. A menyasszony haja a fejdísz alatt ki van engedve. A hajviselet ezen módját a megkérdozett asszonyok tréfásan azzal indokolták, hogy mindenkinek látnia kell a menyasszony haját, hogy megbizonyosodjanak róla nem kopasz. A haj az egészség, egyben a szépség jelképe. Bár hajának jelentős része el van takarva a fejviselet alól néhány tincs kikandikál jelezve a menyasszony egészséges, szépséges mivoltát.

A fiatalasszony a „reggelen” viselt fejdísz egészen első gyermeke megszületéséig hordhatja. *„Ezt látod bársony kendő (badiye) van a fején. Ez azt jelenti, hogy nincsenek gyermekei. Ha elmegy a hennára, mindenki tudja, hogy nincs gyermeke. Ha bársony kendő (badiye) nélkül van, akkor kész ő már szült. Született gyermeke.”*²⁶

A gyermek születésével a hímzett, bársony kendő lekerül az asszony fejéről. A gyöngyözött főkötőpártát pedig a jegyajándékként kapott selyemmel szőtt főkötőpántra (kechf harir) cserélik. A szövött főkötőpántot egy brossal cifrázzák. Az asszonyi fejviselet főkötője a menyasszonytól ritkábban díszített. Felette a gyöngyös főkötő továbbra is megtalálható és a narancssárga, vagy piros alapon hímzett kendő. A fejdíszhez tartozó ötvös ékszerek továbbra is ékesítik az asszonyi fejet. Idősödve a viselet színe sötétedik, kevésbé díszítik hímzéssel.

A kagylógyöngy ékszerek fokozatosan tűnnek el az idősebb korosztály öltözetéből. Elsőként a fejdíszet fosztják meg a gyöngytől. Elmarad a gyöngyös főkötő és vele együtt a khayatiya viselése. Nem díszítik többé fejviseletüket az arcot keretező ékszerekkel. A főkötő és a selyem pánt válik egyedüli fejdíszükké, melyet egy kisebb brossal cifráznak.²⁷ A kagylógyöngy a fiatalok ékszere, ezért egy bizonyos kor felett (kb. 50-60 év) az asszonyok öltözetét egyáltalán

²⁶ Saját gyűjtés: S. T; Mahdia 2024.

²⁷ A szövött selyempánt szintén sötétebb (elsősorban kék) színekbe fordul, ezenfelül csíkozásába, már nem jelenhet meg ezüstsínű díszítés.

nem díszítheti. Megválnak a nyakukon hordott ékeiktől. Napjainkban a közösség szabályozó rendszere enyhült és a korhatárok egy-egy viseletelem esetében kitolódtak.

3. Vőlegény ajándéka

A menyasszony viselete vagyonokba kerül, melynek értéke sokszor felbecsülhetetlen. A ruházat szinte teljes egésze kézzel hímzik, de emellett a varráshoz használt szálak ezüsthuzalból készülnek és aranyba vannak mártva.²⁸ A menyasszony viseletének előteremtése az édesanya feladata, azonban a vőlegény családja jegyajándékként hozzájárul az öltözet előállításához. „A vőlegény hozza a fekete selyem, ezüst ruhakendőt (*rda' harir fodha*) és az öv kendőt, amivel megkötik. A kendőruhát és az övet. És a selyem főkötpántot (*kechf harir*). Nem a hímzettet, a másikat. ... A alsóing (*kamazula*) és fejkendő (*khayatiya*)²⁹ anyagát és a hímzőszálat (*till*) a kendőhöz. És az ékszereket. Ha európai ékszereket hozott, mármint átlagosat. Akkor te nem vagy köteles elkészíteni a *tlila-t* és a *hila-t* (nyakban hordott ékszereket). Ha viszont hoztak lábperecet (*kholkhal*), gyémánt karkötőt és kagylógyöngy fülbevalót, azokat a szépeket. Főleg akkor ha lábperecet és a gyémánt karkötőt hozta a menyasszony édesanyjának el kell készítenie a menyasszony ékszereit.”³⁰ Ha anyagi lehetőségei nem teszik lehetővé, hogy újat készíttessen a lányának, akkor kölcsön kér. A szegényebb sorsú lányok segítése Mahdiában hosszú időkre nyúlik vissza. Mindenkinek joga, hogy megfelelő öltözetben menjen férjhez, így a tehetősebb családok kölcsönadják ékszereiket, viseleteiket a rosszabb anyagi helyzetben lévő lányok számára.³¹ A város asszonyai pontosan ismerik melyik család milyen viselettel rendelkezik. Az édesanya lányának mindig valami jobbat és szebbet keres, mint a saját meglévő ékszerei, de akár duplázva is felvehetik.

A vőlegény ajándéka nem csupán az ünnepi viselet elemeire terjed ki, hanem a mindennapokban hordott öltözetre is. A fehér ruhakendőt (*safseri*) és a szoknyának való kendőt (*fouta*) szintén a leendő férj ajándékozza a menyasszonynak. A vőlegény tehát az asszonyi viselet jelentős részével hozzájárult a lány ruhatárához.³²

Az alapanyagok változásával a régi viseletek értéke felértékelődött és öröklés révén hagyományozódnak tovább. A vőlegény ajándéka ebben az esetben módosul annak

²⁸ Napjainkban az arany és az egyéb hozzávalók drágulása miatt a hímzőszálak műanyag alapanyagúak.

²⁹ Narancssárga, vagy piros szatén kendő, amelyet a menyasszony először az esküvő utáni napon vesz fel.

³⁰ Saját gyűjtés: J. B. A.; Mahdia 2024

³¹ Napjainkban működnek viselet kölcsönző üzletek. Sok család a ruhadarabok kölcsönzését sem engedheti meg. A viseletek értékének megfelelően határozzák meg a bérbe adás árát.

³² A leendő férj ajándéka és társadalmi státusza meghatározta a lány kelengyéjének méreteit. A megkérdezett asszonyok közül egy Mahdia egyik leghíresebb és leggazdagabb családjának jegyese volt. Édesanya húsz rend ruhát készített el számára, hogy kelengye méltó legyen a vőlegény státuszához. A jegyesség végül felbomlott és az elkészített ruhákat három lánya között osztotta szét.

megfelelően, hogy a menyasszonya mely viselet elemekkel rendelkezik. A vőlegény a jegyajándékokat a házasságszerződés aláírásakor és a henna estén juttatja el a menyasszony számára.

Az esküvő a Sbah-t követő héten ér véget, mikor a fiatalasszony ruháját az övvel összekötik. A házasságkötés hetében a menyasszony termékenységét féltve nem kötik meg a derekán öltözkését. Az öv egy héttel később kerül fel az újasszonyra, jelképezve ezzel új pozícióját és feladatát férje családjában.

4. Fejviselet

4.1. Alapanyagok

A tunéziai nők számára a gyöngyök között első helyen a tenyésztett kagylógyöngy áll. Ékszereikben, viseletek díszítésében gyakran megjelenik. Tunézia területén nem foglalkoznak kagylógyöngy tenyésztéssel. A gyöngyöket elsősorban Ázsiából, az Arab félszigeten keresztül szerzik be. A kagylógyöngyöket a boltokban sorokba felfűzve árusítják. Mahdiában a pénteki nagy piacon egykor a gyöngyök gazdag tárháza közül lehetett választani. A kereskedők az elmúlt években sorban hagytak fel portékáik árusításával és napjainkra csupán a kisebb szemű tenyésztett kagylógyöngyök kaphatóak, amelyek a mahdiai viselet készítés elengedhetetlen elemei. A gyöngyöket ékszerészeknél szintén be lehet szerezni. Az ékszerek állandó részét képezi a gyöngy, ezért az aranyművesek készletében mindig megtalálható, melyeket néhány esetben eladásra is kínálnak. Az ékszerüzletekben azonban az áruk drágább, mint a piacon. A kagylógyöngyök legnagyobb piaca a tuniszi bazárban található. A ziges-zugos utcákban megbúvó butikok ásvány- és kagylógyöngyök színes tömkelegét árusítják. A kagylógyöngyök ára tükrözi értékét, amely az utóbbi években jelentősen megnövekedett.³³ Ennek hatására a gyöngyös fejviseleteken és ékszerekben megjelent a műanyag fehér színű kagylógyöngyök használata, valamint a jobb minőségű ekrü színű cseh üveggyöngyök. A tenyésztett kagylógyöngy esetén valódiságukat fog-, vagy tűzpróbával ellenőrzik.

A népszerűség második fokán a korall gyöngyök állnak. A piac több minőségű korall gyöngyöt kínál. A természetes eredeti korall mellett, létezik a fehér alapú korall festett változata, valamint a gyárilag előállított utánzatok. Tunézia kis területű korallzátonnyal rendelkezik, ami nem elégíti ki a vásárlók igényeit és az üzletekben fellelhető készletet import áruval egészítik ki.

³³ A tuniszi bazársoron található ásványokkal és kagylógyöngyökkel kereskedő boltban a tavalyi évben (2023-ban) a kb. 6 mm nagyságú egy sor fehér tenyésztett kagylógyöngy 30-40 dínárba került. Idén a duplájára emelkedett az ára egy sor gyöngy 60-70 dínárba kerülnek.

A korall gyöngyök szintén megtalálhatóak a mahdiai pénteki nagy piac alkalmával. A kagylógyöngyökkel ellentétben a korallt darabonként árulják. Nagyobb választékban a fővárosban lelhető meg. A bazárban található boltokban többféle színben és sorokban lehet megvásárolni a korallt.

A kagylógyöngyön és korallgyöngyön kívül a mahdiai fejviseletben rombusz alakú gránátgyöngyöt használnak, melyek beszerzése a korall gyöngyöz hasonlóan darabonként a mahdiai piacon és tuniszi bazársoron történik.

Abból a definícióból kiindulva, hogy minden gyöngy ami felfűzhető, akkor egy különleges gyöngyfajtáról az ámbráról kell még szót ejteni. Bár közvetlenül nem tartozik a fejviseletben megjelenő gyöngyök közé a mahdia viseletben előszeretettel használják ruhatű díszként. Az ámbrá alapanyaga egyszer egy évben az ámbráscet által termelődik, amely a tengervízzel kapcsolatba lépve megszilárdul.³⁴ A kővé vált anyagot porrá finomítják és különböző hozzávalókkal összekeverve – agyaghoz hasonló – formázható masszát állítanak elő. Víz használatával formákat alakítanak ki belőle, amiket kiszáritanak és ékszerek díszítésénél használják fel. Végeredményben különleges illatú fekete gyöngy keletkezik. Az ámbrá készítésével általában ékszerészek foglalkoznak, hiszen elsődlegesen ötvös munkákkal párosítják. Az ámbrát illatot adó tulajdonsága és rontás elhárító hatása miatt kedvelik.

A gyöngyök mellett különböző hímzőszálak és flitterek ékesítik a fejviseletet. A mahdiai fejdíszeken arany színben fordulnak elő többségében, de létezik ezüstszerű változatuk is. Korábbi időkben alapjuk ezüst huzalból készült. Színét aranyozás során szerezte. A hímzéshez használt alapanyagok valódiságát tűzpróbával ellenőrzik. *„Hogyan tudod, hogy igazi ezüst. Megégeted kicsit. Veszél egy darabot és megégeted tűzzel. Ha nem maradt semmi, csak valami feketeség, az hamis. Ha fehér lett az ezüst.”*³⁵

Az aranyozott hímzéshez használt termékek, évtizedek múltán fokozatosan elvesztik színüket, befeketednek. Ennek köszönhetően az asszonyok féltve őrzik viseleteiket. Napjainkra az aranyozott hímzőszálakat különböző minőségű műanyag alapú hozzávalók váltották fel. A műanyag alapanyagok esetében szintén fenn áll az elszíneződés veszélye. A ruházatot nem érheti közvetlenül illatosító szer, parfüm, hajlakk, amely anyagok felgyorsíthatják a színváltozás folyamatát. A hímzőszálak beszerzése a gyöngyökhöz hasonlóan a pénteki nagypiac alkalmával van lehetőség. A mahdiai asszonyok a megbízható minőség érdekében elsősorban a Skifa Kahla oldalában található rövid- és méterárú boltban vásárolják meg az alapanyagokat. Az üzletben általában két fajta színvonalú termékeket árulnak. A magasabb

³⁴ Saját gyűjtés: L.Z.A; Nabeul 2023

³⁵ Saját gyűjtés: H. R; Mahdia 2024.

minőségűt Algériából, vagy az Arab félszigetről szállítják.³⁶ A silányabb nívójúak Törökországon keresztül, feltehetően Kínából érkeznek. A műanyaggyöngyöket szintén Törökország importálja Tunézia számára.

A spirál (kontill) feltekerve hosszú csíkokban kapható. A hímzés előtt az asszonyok a mintának megfelelő méretben vágják fel a szálakat. Az spirálhímzést flitterekkel együtt díszítik. A minták körvonalának kialakításához, díszítmények készítéséhez arany, vagy ezüstsínű fonalakat alkalmaznak. Létezik több szálban összesodrott és szálankénti változata. A sodrott fonal megjelenik például a bársony kendő (badiye) mintáinak kialakításánál.

A hímzés másik fajtájához egy lapos, körülbelül fél centiméter széles hímző szálát használnak, a tillt. Ehhez a hímzéstípushoz ritkán párosítanak másik technikát. Az arany vagy ezüstösen csillogó hímzőszálak mellett színes gyapjú, selyem vagy pamutfonalakat is alkalmaznak elsősorban a rojtok készítéséhez. Legújabb alapanyagként a kínai eredetű színében átmenettel rendelkező cérnafajta lelhető meg. A főkötők fátyol részének, valamint a mellény díszítésében alkalmazzák, spirállal és flitterrel vegyítve.

A viseletelemek textíliák alapanyaga bársony, selyem és szatén. Mahdia gazdag hímzés kultúrája mellett a tunéziai ruhaanyag szövés egyik központja. A szövés a településen férfi mesterség. A lepelruhák alapanyagait, valamint a fejviselet egyes részeit helyi takácsmesterek készítik. A khayatiya esetében, viszont a piros, vagy narancssárga kendőt méretre szabva Tuniszból hozzadják.³⁷

A gyöngyös főkötőt, valamint a gyöngyös főkötőpártát aranyművesek által készített díszítmények ékesítik. A régi városnegyed területén egymás mellett sorakoznak a ékszerüzletek. Minden családnak saját ötvöse van, aki a rokonság számára elkészíti a kívánt ékszereket. Az arany drágulásával a legtöbb viselethez szükséges termék aranyozott ezüsből készül. Az ezüst mellett réz alapú díszítményeket készítenek, amelyekhez a legkedvezőbb áron tudnak hozzájutni. Az aranyozott ezüst, vagy réz hátránya, hogy egy idő után a színük megkopik, vagy befeketedik. Az ékek eredeti fényének visszanyeréséhez újból kell aranyoztatni. A valódi arany ékszerek Mahdia leggazdagabb rétege engedheti meg magának. Fentebb többször említésre került, hogy a szükséges alapanyagok a pénteki nagypiac alkalmával szerezhetőek be. A mahdiai asszonyok kész viseleteket azonban nem innen vásárolnak. A vásár alkalmával a város környezetében fekvő falvak asszonyai képviseltetik magukat áruikkal. Viseleteik a mahdia divatot követik, de a gyakorlott szemek hamar felismerik az apró eltéréseket az öltözetek között. *„Mi mahdiaiak nem vásárolunk a piacról, a Skifa*

³⁶ Saját gyűjtés: H. R; Mahdia 2024.

³⁷ Saját gyűjtés: J.B.A; Mahdia 2024.

Kahlaból. Azok nem mieink, a falusiaké. Mikor veszel? Például, ha valaki el akar adni viseletet. Elmész a kereskedőhöz, hogy nem akar valaki eladni? ”³⁸ A kölcsönzéssel foglalkozó üzletek feladatkörébe tartozik a viseletek adás-vétele. Az öltözet eladásának híre az asszonyok között gyorsan szárnyra kap és a város nőlakosai pillanatok alatt szintén kereskedőkké válnak, akik hamar tető alá hozzák a szükséges üzletet.

Esküvő előtt a menyasszony kelengyjének összeállításához, viseletéhez szükséges alapanyagok beszerzését általában az édesanya egy idősebb nő rokonával végzi el. Ebben az időszakban többször megfordulnak nagyobb városokban, mint Sousse, vagy Monastir. A főváros is gyakori célpont, mivel Tunisz az alapanyagok, a textilek és a díszítmények Kánaánja. A városokban legalább évente egyszer hagyományos mesterségeken alapuló népművészeti vásárt tartanak, mely nagy találkozóját kora tavasszal Tuniszban rendezik meg. Ezek az alkalmak lehetőséget adnak arra, hogy a hozományhoz szükséges kellékeket, a fiatal pár otthonának berendezési tárgyait egy helyen szerezhessék be.

³⁸ Saját gyűjtés: M.M; Mahdia 2024.

4.2. Fejviselet készítés

A fejviseletek elemeit szinte kivétel nélkül hímezéssel díszítik. A varrás előtt az anyagot hímzőkeretre (gorgef) feszítik ki. A keret négy, egymásba csúsztatott falécből áll, téglalap alapot kialakítva. A két szemben lévő falécbe egy erősebb, általában vászon anyag van beleépítve. A textíliára fércelik fel a hímezni kívánt alapanyagot. Az anyag kifeszítésének másik módja, mikor a keret nem rendelkezik vászon résszel, hogy az alapanyag szélét körbevarrják, azaz megerősítik és egy erősebb zsinórral a falécen kialakított lyukakba belefűzve feszítik fel a textíliát a hímző keretre. A két szemben lévő fán történő elhelyezés után, következik a két szélsőre történő felvarrás. Az oldalt elhelyezkedő falécek vékonyabbak, ezek adják a keret vázát. A kisebb elemeket csúsztatják bele a két főlécbe, ezzel állíthatóvá téve a hímezni kívánt felület nagyságát. Nagyobb mennyiségű anyag esetén a főlécekre feltekerik a kelmét és mikor befejezték a kifeszített rész kivarrását a két oldalsó faelemet kihúzva átforgatják az anyagot. A metódus a szövőszék rendszeréhez hasonlóan működik. Az egyik lécc engedi a textilt, míg a másik felveszi.

A vékonyabb falécekre az anyag oldalát szintén felfeszítik egy erős zsinór segítségével. A fa két végén felkötik a fonalat és körülbelül egyenlő távolságra öltenek bele a textil szélébe. A zsinórral a léccet körbetekerve fordulnak vissza. Az anyag másik végén a fonalat ismét a fához erősítik.

Sérülékeny textíliák esetén, vagy megerősítést igénylő kelmék esetén, egy bélésanyagra (például: vászon, pamut) varrják fel az alapanyagot és az erősítéshez használt szövetet öltik fel a falécekre.

A hímző keret rendelkezik láb résszel. Az asszonyok a földön ülve hímeznek. Az ügyesebbik kezük fent, az ügyetlenebb pedig lent várja a tű érkezését. A tüllel való hímzés esetén fontos ez a felosztás, mert felgyorsítja munkafolyamatot. A munkafolyamatok során nem váltogatják a kezüket, amivel időt takarítanak meg. A varráshoz szükséges eszközöket egy kis tálban az anyagra ráterített fedőtextíliára helyezik.

A hímző keretek különböző méretben léteznek. Mahdiában általában a mellény méretéhez mérik a keret nagyságát. A mellény részeinek varrásakor a bársony anyagot nem tekerik fel a lécekre, mert megtörik. A kifeszített textílián el kell férjen a mellény eleje, vagy hátulja. A bársony anyagokat általában spirállal és flitterrel hímezik. A textil feltekerésekor a hímzéshez használt alapanyagok gyorsan rongálódnak és összenyomódnak, ellentétben a tillnél, vagy a pamutfonálnál.

A nagy hímzőkeretek mellett egészen kicsi, kör alakú kereteket is használnak, melyeken például a henna estén használt kesztyűket varrják ki, amelyek a menyasszony festett kezét fedik ezen az eseményen. A modern öltözetek számára a hímzés motívumok újragondolt elemeit előszeretettel készítik kisebb kereten. A gyorsabban felhelyezés és levétel miatt. A keret egy alap körrel és egy levehető körrel, rendelkezik ezek közé fogják az alapanyagot. A felsőváz alapra feszítést egy csavar segítségével szabályozzák, a kör alakban meghajlított fa két vége ennek megfelelően csúszik egymásba, vagy szét. A hímző keretet varrás közben kézben, vagy a hozzáépített állvány segítségével combjaik között, vagy talpuk alatt tartják. A modernebb hímzőkeretek asztalra letehető lábakkal rendelkeznek.

4.2.1. Főkötő (*Koufiya*)

Mahdiában több szempontból egyedülálló főkötő típus alakult ki. A csúcsos főkötőkhöz képest – amelyek például Monasztirban, Tuniszban, vagy Mouknineban találhatóak – a mahdiai a fej formáját követi.³⁹ Sfaxtól és Kerkennah szigetétől eltérően a főkötő homlokra csúszó felülete nincs kartonnal kikeményítve. Különbségek lelhetőek fel az anyaghasználatban, a hímzésben is. A fejjel érintkező részt Mahdiában nem hímzik ki, csupán a fátylat. A varrási módot tekintve a tillt általában púposan hímzik, ritkábban jelenik meg a lyukhímzés. Több alkalommal a tillt, a spirált, a flittert és a sodrott aranyszálat vegyítve használják, míg Mahdiában a till és a spirálos, flitteres díszítés élesen elkülönül egymástól.

A mahdiai főkötő több részből tevődik össze. A homlokot közvetlenül egy fekete fonalból csomózott vékony csík keretezi. A két oldalából indul a fejviselet megkötője, amely az alsóruhán található rojthoz hasonló pomponban végződik. A rojt színe piros, narancssárga és zöld. A főkötő fejrészét a ruhakendő anyagából készítik innen indul a hímzéssel díszített fátyol rész. A fejviselet lelógó eleme körülbelül a nők háta közepéig ér le. A fátyol közepén arany fonalból készült páros pompom díszíti. A főkötők fátyol részének anyaga elsősorban szatén, amelyet a mindennapokban és idősebb korban a pamut alapanyag vált fel.

A bélést a felső színnel megegyező árnyalatban készítik el. Létezik a fátyol két oldalas megoldása, mikor a fejviselet felső részét és alsó felét különböző színből varrják össze, majd tüllel hímzik ki. Mindig az adott lepelruha színösszeállításába illeszkedő oldalt viselik felül.

A főkötők között a hímzés alapján három típus különböztethető meg. Az ezüst huzallal (tüllel), a spirállal és flitterrel, valamint fonállal kivarrt változatai léteznek. A hímzés mennyiségét tekintve szintén három fajta különíthető el. A teljesen tüllel kihímzett főkötő (*koufiya tarz*) a

³⁹ Sugier 1968.

menyasszony viseletének része. A spirál, flitter és fonal hímzés szintén beboríthatja a fátyol teljes egészét, ezek viszont már a fiatalasszony öltözékét képezik.

A második típus, mikor a főköttő lepel részét félig hímzik. Till használata estén, ugyanúgy a menyasszony viseletének részét képezheti. Az anyagköltség és munkadíj miatt a kevésbé tehető családok lányaik számára félig hímeztetik ki a fátyolt. A főköttőnek ezt a típusát az újasszonyi viselet részeként ölthetik magukra. Idetartoznak azok a főköttőfátylak is, melyekben szétszórva jelennek meg kisebb hímzések.

A harmadik típusba a hímezetlen főköttők tartoznak. A nemesebb kelméből készült, mintázott főköttők az idősebb asszonyok viselik. A mindennapok fejviselete szintén dísztelen és anyaga elsősorban pamut.

4.2.1.1. Hímzések

4.2.1.1.1. Ezüst huzal (*Till*)

A lyukhímzés egy típusa a till. A hímzéshez egy speciális két lyukú tűt használtak. Az aranyozott ezüsthuzal varrásához apró méretű tűt alkalmaztak, hogy minél kevesebb alapanyag vesszen kárba. Napjainkra, az alapanyag változásával a tű elérte az átlagos varró tű méreteit. A tillt a tű lenti lyukán fűzik be és fent egy kis darabot visszahajtva vezetik vissza. A hímzőszál a tűnek feszül és nem bújik ki.

A hímzéshez maximum fél kartávolságnyi hosszúságot vágnak le a tekercsből. A leggyakrabban használt hímzés elnevezése barmakli. Az anyagon rombusz alakú lyukat képeznek a fonal vezetéssel. Az alapanyag cérna vonalának irányát követve és számolva soronként haladnak.

Kezdésnél a tillt belefűzve az anyagba leöltének, felül kis véget hagyva. Négy, vagy hat egységet leszámolva alulról felöltének, majd a kezdőlyukba visszavarnak. A megmaradt véget lehajtják az alapanyagra és azt leszorítva öltik le tűt. A következő felöltés négy sorral lejjebb az előző minta közepénél történik. Ismét négy, vagy hat cérnaszálat leszámolva varrnak le. A következő alkalommal srégen, a fenti sorban az előző mintaelem lyukába öltének fel. Négy egység leszámolása után varrnak bele az alapanyagba. Ez a sorozat ismétlődik egészen a hímezni kívánt anyag végéig.

A fordulásnál a hímzőszál között látható kikandikáló alapanyag hézagokat fedik be a szálat rézsútosan vezetve. A megfordulás indítása mindig a fenti sorban történik. A sorok utolsó eleme egy fél elemmel végződik. Ha a minta lent fejeződött be hátul függőlegesen felöltének a fenti sorba, majd levárnak az utolsó egység végén és a másik oldalán jönnek fel. Végezetül srégen leöltének a fenti sor utolsó elemének végén és megkezdődik a részek befedése. A csíkok egyik

oldalán leölttenek a másik oldalán felölttenek és levezetik a szálát az alsó csíkhöz, ahol ugyanez a folyamat ismétlődik.

A fordulás másik módja, mikor az utolsó fél mintaelem a fenti sorba kerül. Ebben az esetben még egyszer megkerülik az utolsó fél csíkot és úgy kezdik meg a rézsútos mintázást. A sorok kezdetén az új vízszintes csíkozás elindítása ehhez hasonló módon történik, miszerint a felső sorban elhelyezkedő minta elemet kétszer megkerülik.

A barmaklit ferdén vezetett, „sima” öltésekkel vegyítve használják. Legtöbbször a formák kontúrját, vagy a virágok szárát adja az a fajta hímzés. A menyasszonyi főköttő fátyol teljes egészét hímzés borítja, melyen általában geometrikus minták jelennek meg. Ornamentikai motívumok elsősorban az asszonyi viseletet díszítik. A mintákat tollal vagy ceruzával rajzolják elő, mivel végeredményben a till teljesen befedi a hímezni kívánt felületet. Az ezüsthuzallal készített fátyolok szélét hullámos csipkeszerű hímzéssel díszítik, amelyet szintén tillal varrnak ki.

4.2.1.1.2. Flitter és spirál (*Aades és kontill*)

A flitter és spirállal hímzett főköttők általában a középkorú asszonyi viselet része. A hímzést a minta felrajzolásával kezdik két módszer alapján. A motívumokat mindkét esetben zsírpapírra rajzolják fel. Az első eshetőségnél a zsírpapírt ráhelyezik az alapanyagra és a mintákat körbevarrják. A végéhez érve a viaszos papírt letépkedik és a textilen cérnával varrt körvonalak látszódnak csupán. A második esetben a zsírpapírt ráhelyezik az alapanyagra és azon keresztül kezdenek el hímezni. A kivarrt motívum körül a végén tépkedik le a felesleges papírt.

A spirálcsíkokat a mintának megfelelően felvágják kisebb-nagyobb darabokra. Felvarrásuk tű és cérna segítségével történik. A spirál darabokat cérnára fűzve hímtik fel az alapanyagra. A flitterekkel a mintákat cifrázzák, például a virágszirmok kitöltésénél.

Színes fonalhímzés esetén az ornamentikai és, pillangós motívumokat spirállal és flitterekkel vegyítve töltik ki. A hímző asszony ízlésének megfelelően használja a különböző alapanyagokat.

4.2.2. Gyöngyös főköttő (*Koufiya joiher*)

A gyöngyös főköttő a menyasszonyi viselet része, melyet a nő egészen idős asszonykoráig hordhat. A fejviselet egyetlen olyan eleme – az aranyműves ékszereken kívül – amelyet nem hímezve, hanem fűzve készítenek. A gyöngyös főköttő alapanyaga apró (kb. 4mm) kagylógyöngy, korall gyöngy (kb. 5 mm), aranyba mártott ezüst gyöngyök és tizennégy darab pénzérme (mahboub), amik a homlokot borítják be. A pénzérmén található írás általában a

Korán egy versét idézi. A szent szavak, vagy Isten ígéjének használata a rontás, a szemmel verés elhárításának célját szolgálja.

A cénára egy aranygyöngyöt és huszonkét darab kagylógyöngyszemet fűznek fel, ezt követően ismét egy arany gyöngyöt vesznek fel és tizenegy darab kagylógyöngyöt. Középre felfűznek egy szem korallgyöngyöt, egy a tetején kilyukasztott pénzérmét és alulról visszafűznek a korall gyöngybe. Végezetül tizenegy darab kagylógyöngyszem felvételével zárják a sort. Körbeérve a cénát összekötik és az aranyozott ezüstgyöngybe tovább fűznek. A következő lépésnél ugyanígy felveszik a huszonkét darab kagylógyöngyöt, az aranyozott gyöngyszemet és végezetül ismét a huszonkét szem kagylógyöngyöt. Középre felfűzik a korallt és a pénzérmét. Indításkor és záráskor azonban az előző körben felvett aranyozott gyöngyszembe fűznek bele. Ezt követően másodjára is beleöltének a kagylógyöngyökbe, egészen az aranyozott gyöngyig. Az aranygyöngyszembe belefűzve a gyöngyök felvétele következik, viszont ez alkalommal fordított sorrendben: tizenegy darab kagylógyöngy, egy korall, egy pénzérme, tizenegy darab kagylógyöngy, aranyozott gyöngy és huszonkét darab kagylógyöngy. Körbeérve tovább fűznek az aranygyöngyön, a pénzérmés kagylógyöngysoron és ismét az arany gyöngyön. A továbbiakban váltakoztatva az első és második sorrend alapján fűzik a köröket mindaddig, míg az összes pénzérme felkerül a gyöngysorba.

A körök kialakítása után az utolsó aranygyöngyszemből kiindulva tizenegy darab kagylógyöngyöt vesznek fel és az aranygyöngytől számított hatodik szembe fűznek bele. A cénára öt kagylógyöngyszemet vesznek fel és mindig az előzőleg felvett aranygyöngytől számított hatodik szembe öltének bele. Ezzel a lépéssel húzzák össze a gyöngyköröket. A sor végére érve ugyanilyen módon elkészítik a másik oldalt. A gyöngyös főkötőt néhány öltéssel a viselni kívánt főkötőre rögzítve hordják.

A gyöngyös főkötő Mahdián kívül más településen nem képezi a viselet részét.⁴⁰ Monastir és Mahdia öltözéke között mutat átmenetet Mouknine asszonyainak ruházata. A gyöngyös főkötő homlokra lelógó díszítményét beleépítették viseletükbe, viszont nem önálló elemként, hanem a pénzérmék közvetlenül a főkötő párta alá varrják fel és onnan csüngnek alá.

4.2.3. Kendő (*Khayatiya*)

A khayatiya narancssárga, vagy piros színű szatén kendő, melyhez a textíliát és a hímzőszálat a vőlegény ajándékozza a menyasszony számára. A kendő az esküvő követő napon kerül fel a

⁴⁰ A kutatók a gyöngyös főkötőt tekintve andalúz rokonságot vélnek felfedezni és innen eredeztetik ezt a viselet elemet. (Ben Tanfous–Mahjoub–Louis et al 2021.)

fiatalasszony fejére és egészen öregkoráig viseletének részét képezi. Az első gyermek megszületését követően a fejviselet legfelső rétege a khayatiya.

Alapanyaga a négyzet alakú szatén kendő, melynek oldal mérete körülbelül egy méter és másfél méter között mozog. A főkötőhöz hasonló módon tillel hímzik, viszont a geometria minták helyett ornamentikai motívumok jelennek meg (tulipán, rózsza, életfa ábrázolás csokorba szedve, pillangó stb.). A hímzést a kendő közepén általában egy kör alakú formából indítják. A régebbi fejkendőkön csillag alakú motívum található. A hat ágú zsidó csillag és a nyolc ágú iszlám csillag egyaránt megjelenik a mahdiai viseletben, így a khayatiyában is. Napjainkban újító motívumként a kör formájú virág jelenik meg a csillag helyett.

A kendő szélén egy futó virág minta keretezi a hímzést. Szegélyként arany és ezüst fonálból készült csipkét tesznek. A kendő két szemben lévő csücskén egy zsinórón arany rojt helyezkedik el. A kendőt a csücskeinél összehajtva viselik és a két szélén található zsinóros rojttal kötik össze hátul.

4.2.4. Gyöngyös főkötőpárta (*Farq*)

A gyöngyös főkötőpárta az esküvő estéjén kerül először a menyasszony fejére és egészen első gyermeke születéséig viselheti.⁴¹ A gyöngyös dísz helyét onnantól a szövött főkötőpánt veszi át.

A Mahdiai főkötőpárta szélessége hat centiméter. Hosszúsága a másfél métert is elérheti. Alapanyaga bársony, melynek színe legtöbb esetben bordó, narancssárga, vagy zöld.

A gyöngyös főkötőpárta három részre osztható: a gyönggyel és aranyműves díszítményekkel elkészített középső rész, két oldalán flitteres, spirálos, vagy tillel hímzett terület, majd a bársony megkötő következik rojttal a végén.

Az alapanyag kiszabása után a bársonyt vászonanyagra rávarrva felfeszítik a hímző keretre. Az alapanyagra felvarrják az ötvös által elkészített díszítményeket. A mahdiai főkötőpártán három kör alakú ékítmény található. Átmérőjük négy centiméter. A középső néhány párta esetében nagyságban eltér a két szélsőtől. A körök körülbelül három-négy centiméter távolságra helyezkednek el egymástól, éppen csak annyira, hogy a kisebb díszítmények elférjenek köztük. A körök közepén egy kő található, amely napjainkban üvegből készül. A kövek színe piros és zöld. A középső általában színben eltér a két szélsőtől, viszont ha mindhárom azonos színű, akkor piros köveket használnak. Az ékítményeken belül létezik zománcozott, valamint filigránnal díszített változat. A zománcnál a kövekhez hasonlóan piros és zöld színt használnak.

⁴¹ A megkérdezett interjú alanyok közül egy asszony az esküvőt követő héthez kötötte a gyöngyös főkötőpárta elhagyását. Helyét ekkortól a szövött pánt (kechf harir) veszi át. A bársonykendőt (badiye), viszont az ő elmondása szerint is egészen az első gyermek megszületéséig hordhatja a fiatalasszony. (M.M; Mahdia 2024)

A leggyakoribb minta a kör díszítés, madár vagy szív motívum.⁴² A nagy díszítmények között két-két kisebb kör (kb. 2, 5 cm) helyezkedik el egymás felett.⁴³ A gyönggyel hímzett rész két oldalán téglalap, vagy négyzet formájú ötvös munkák kapnak helyet, melyek egyik oldalát háromszög alakú dísszel cifrázzák. Számuk és nagyságuk minden párta esetében különböző. Abban az esetben, ha a díszítmény nagyobb egyet-egyet helyeznek mindkét oldalra, ha kisebb kettőt, vagy négyet. A kisebb ékítményeket a körökhöz hasonló stílusban cifrázzák.

A három nagyobb dísz ízlés szerint eltérő módon aranyozott, korall és gránit gyönggyel varrják körbe. Némelyik párta esetében a középső kör négy oldalát egy gránit gyönggyel és kettő korallal ékesítik, míg a két kisebbet csupán két oldalt cifrázzák. Díszíthetik a négy oldalt felváltva, amely alapján két korall gyöngy közé egy gránit gyöngyöt, vagy egy aranyozott gyöngyszemet helyeznek. Mindhárom kör hasonló megoldású cifrázása szintén előfordul, valamit ettől eltérő teljesen egyedi ötletek is születhetnek.

Az üresen maradt területet apró kagylógyönggyel (kb. 2-3 mm) töltik ki. Két fajta hímzési mód mutatkozik meg a pártákon. Az első mikor a gyöngysorok követik a körök vonalát, a másik hímzési típusnál, pedig vízszintesen haladva varrják ki a pártalapot. Napjainkra a kagylógyöngyöket sokszor műanyaggyönggyökkel, vagy cseh üveggyönggyökkel helyettesítik.

A főkötőpárta díszített részének utolsó eleme a hímzőszállal kivarrt terület. A hímzésre szánt helyet sodrott aranyfonallal keretezik. A flitterrel és spirállal készült hímzést a főkötőjéhez hasonlóan készítik. A till esetében az eddigiektől eltérő technikát alkalmaznak, hiszen a bársony nem alkalmas a lyukhímzésre. A mintát „magas” hímzéssel készítik. Gyapjúfonalat szappanon többször áthúzva megkeményítik.⁴⁴ A fonallal kialakítják a kívánt formát, majd tilllel fedik be. A hímzőszálat nem öltik bele az anyagba, hanem cérna segítségével varrják a bársonyhoz. A tillt a fonal oldalában cérnával rögzítik az alapanyaghoz. Az ezüsthuzalt ferdén áthajtják a gyapjúfonál másik oldalára, majd cérnával leöltik. Fonatszerűen haladva tovább a hímzőszál kis háromszögeket képezve fedi be a fonalat. A mintát flitterekkel, spirállal töltik ki. Leggyakoribb motívumként a különböző virágformák jelennek meg, emellett a hal és szent szavak szintén előfordulnak díszítményként. A párta kivarrását követően leveszik a hímzőkeretről és a kigyöngyözött részét kartonnal erősítik meg. A bársonyanyag két szélét középen varrják össze. A megkötő végét rojttal díszítik.

⁴² Saját gyűjtés: K. Z; Mahdia 2024.

⁴³ A legtöbb pártán kör alakú díszítmény található. Egy párta esetében a körök helyet x alakú ékítmény díszítette a pártát.

⁴⁴ Napjainkban legtöbbször már szilikon fonallal helyettesítik.

A Mahdiával szomszédos, vagy távolabb eső településeken, mint például Mouknineban a főkötőpárta szélesebb és alját kagylógyöngyökre fűzött pénzérmék díszítik. A fejdísz megkötője gyakran nem azonos anyagból és színből készül, mint a párta. A mahdiaival ellentétben a megkötő részt is hímzéssel díszítik.

4.2.5. Bársony fejdísz (*Badiye*)

A fiatalasszonyi viselet része a bársony kendő, azaz a badiye. A bársony színe sötét, legtöbbször zöld színű. A kendő két hosszanti oldalát narancssárga rojtok színesítik, elől arany fonállal cifrázva. A rövidebb oldalon a ruhakendőhöz hasonló szövött, csíkozott anyag található, amely végén a megkötő lóg.

A bársony kendő díszítése flitterrel, spirállal és sodrott arany fonállal történik. A fonállal a minták kontúrait alakítják ki, a kitöltésnél flittert és spirált alkalmaznak. A kendőt mindenki anyagi lehetőségéhez mérten hímzetteti ki. Elöl az arc körül általában sűrűbben és nagyobb motívumokat helyeznek el, míg a hátsó részt kevesebb mintával cifrázzák. A hímzés végigkíséri a kendő oldalát. Középen a megrendelő, vagy a készítő ízlésének megfelelően töltik ki kisebb-nagyobb motívummal a fejfedő területét. A badiye díszítésében túlnyomórész virágok, indás motívumok láthatóak, azonban a madár és pillangó mintázatok is gyakoriak.

A bársony kendő a gyöngyös főkötő mellett szintén nem található meg más településen. A környező településeken – például Ouardanine, vagy Mouknine esetében – az asszonyi fejviseletet a *khayatiyahoz* hasonló hímzett kendő teszi teljessé.

5. Gyöngyös viselet után

A fiatalasszony a gyöngyös főkötőpártát és a badiyát az első gyermek megszületését követően nem öltheti fel többet. A viseletek tárolása a kelengyész szekrényben történik. Manapság a viseletek óvása a család idősebb nő tagjaira hárul. Az esküvői szezonban a fiatalabb generációk az ő segítségükkel öltik fel a ruházatot. Az édesanyák és nagymamák feladatkörévé vált a viseletek tisztán és rendben tartása. Értékük miatt a ruházat és az ékszerek örök anyagi biztosítékot jelentenek a nők és a család számára. A viseletet csupán a legvégső esetben adják el. Az anyagi biztonságon túl az érzelmi kötelék szintén a ruházat megtartására ösztönzi az asszonyokat.

Az elkopott, elhordott viseleteket – melyeket ezüstszállal hímmeztek ki – elégetik. A textil hamuvá válását követően a díszítéshez használt nemesfém megmarad, amelyet az ékszerészhez visznek el. Az aranyműves kezében pedig ékszerként születik újjá. *„A mellényt, ha az igazi flitterrel és spirállal veszed meg. Amikor teljesen elhasználódott, nem lehet felvenni többet. Leöntik alkohollal és elégetik. Ha eléget az alkohol, megmarad az ezüst. – Nem ég el? – Nem*

ég el, ezüst lesz. És elviszi az ékszerészhez. Csináltat belőle nyakláncot, egy karkötőt, valamit. De a mellények, amiket ma készítenek az műanyag. Hordják, hordják, majd eldobják.”⁴⁵ A ruhák elégetésével kevés régi viselet maradt fenn az utókor számára.

Az édesanya fejviselete eredeti funkcióján túl fia körülmetélésén kerül elő.⁴⁶ A rituális beavatkozást követően a fiúkat a vőlegényes menethez hasonlóan zenés-táncos vigadalommal kísérik körbe a városon. A kisfiú egy szépen feldíszített ló hátán ülve vonul a menetben. A hátsó állat virágok, színes kendőkön kívül a fiú édesanyjának ékszerivel van kicicomázva. A díszítmények között megtalálható a gazdagon hímzett narancs, vagy piros színű kendő és a fejékszerek. A ló felékesítésén túl a kisfiú szintén hordja édesanya ékszereit. A piros kalapján a gyöngyös főkötőt viseli, valamint mellkasára a ruhatű díszet tűzi.

Az édesanya a körülmetéléskor és az azt követő meneten nincs jelen. Az anya ruházata és ékszerei által testesül meg.

⁴⁵Saját gyűjtés: H. R; Mahdia 2024.

⁴⁶ Saját gyűjtés: J. B.A., Mahdia 2024.

6. Kitekintés

A fejviseletek - miként a viselet többi eleme – a családi állapot mellett, a társadalmi státuszt és a vagyoni helyzetet tükrözik. A magyar hagyományban a tunéziaival ellentétben több fajta fejviselet alakult ki, amelyek szervesen kapcsolódnak a női élet átmeneti időszakaihoz. A fejdíszek három nagy típusa különböztethető meg: a párta, a menyasszonyi koszorú és a főkötő, melyek az asszonyi élet fordulóinak fontos állomásait jelölik, vagy követik végig. A párta a nagylánnyá válás, az eladósorba kerülés jelképe. A menyasszonyi koszorú férjhezmenetelkor, az esküvő napján kerül a lány fejére. A főkötő pedig a kontyolást követően egészen a sírig végig kíséri az asszonyi életet.

Kalotaszeg a gyöngyös kultúrában kiemelkedő helyett foglal el, hiszen a felsőruházat elemein elengedhetetlen díszítményként jelenik meg a gyöngy, elsősorban Nádas mentén. A magyar etnikum viseletét áttekintve a gyöngy használata a fejviseletekben legnagyobb mértékben és legváltozatosabb módon Kalotaszegen maradt fent. A gyöngyös párta napjainkig fontos szerepet tölt be a nagylánnyá válás időszakában, a konfirmáció eseményein. A gyöngy az asszonyi fejviseletben szintén megjelenik. A menyecske öltözet fátyla, a dulándré viselése és ahhoz fűződő szokások eltűnőben vannak, viszont alatta az asszonyi fejet gyöngyös főkötő, valamint gyöngyös főkötő csipke díszítette.⁴⁷ A kendő alatt a főkötő csipke az idősebb generációk öltözkéiben szintén megjelenik.

A gyönggyel díszített fejviseleteket tekintve a mahdiai fejviselet a kalotaszegi öltözettel hasonlítható össze, mivel saját kultúrkörében mindkettő egyedi jegyekkel rendelkezik. Az összevetés a következő szempontok alapján valósulhatna meg: funkció, viselés alkalmai, alapanyag, készítés menete, fejviseletek elemzése, öröklődés, jegyajándék.

A fejviselet mindkét kultúrában jelzésrendszer bír. A lány és az asszony társadalmi, családi státuszának és vagyoni helyzetének jelzésén túl, a nő a jelképek által identitását éli meg. A kalotaszegi fejviseletekben a nemzeti érzület a színek és a magyarsághoz kapcsolódó szimbólumok (például a címer) használatával kerül kifejezésre. A mahdiai fejdíszben elsősorban a rontás és a szemmel verés elkerülésének céljából alkalmaznak különböző motívumokat, de mintakincsében őrzi kultúrájának sokrétű eredetét is.

Kézenfekvő eltérések figyelhetők meg az alapanyagok és a fejviseletek készítésének folyamatai között. A hozzávalók különbözősége okán a munkafolyamat menetei közt kevés párhuzamot lehet vonni. A kultúrákban az igazgyöngy helyettesítésére, vagy utánzataként alkalmazzák az eltérő gyöngyfajtákat. Mahdiában a tökéletes másolathoz legközelebb álló

⁴⁷ Saját gyűjtés: K.P.E., Inaktelke, 2021.

tenyésztett kagylógyöngyöt, míg Kalotaszegen a különböző fűjt üveggyöngyöket használják. Újfajta hozzávalóként pedig mindkét esetben a műanyag török gyöngyök váltak megoldásként. Az alapanyag mellett funkcióban is fellelhetőek eltérések. Kalotaszegen a párta a nagylányságot követi végig és az utolsó viselési alkalma az esküvő. A mahdiai kultúrában a fejviseletek ezen típusa hiányzik a női öltözetből. A házasságkötésig a lányok fejét nem díszíti semmi, első alkalommal a gyöngyös fejdíszek az esküvő alkalmával kerülnek elő. A lakodalom hetének napjain hordott fejviselet bővülésével jelzik az asszonnyá válás folyamatát. Az esküvő napján a menyasszonyi fejdíszek a következők: főkötő, gyöngyös főkötő, gyöngyös főkötőpárta és arcot díszítő ékszerek. A fejviselet a sbah alkalmával a narancssárga kendővel és a bársony kendővel egészül ki.

A funkció vizsgálatán túl hasonlóságként megemlíthető, hogy mindkét kultúrában az asszonyi állapotot jelképező viseletelemeket a menyasszony számára a vőlegény családja ajándékozza. Szimbolizálva ezzel új státuszát és a férje családjába való befogadását. Ehhez kapcsolódóan azonos jelenség, hogy az esküvő után az újasszony bemutatása mindkét kultúrában fontos szerepet tölt be. A szokásnak egy külön alkalmat szentelnek. Az ekkor viselt díszes fejviseletet a fiatalasszony egészen első gyermekének megszületéséig öltheti magára, mely Kalotaszegen és Mahdiában is ismert gyakorlat.

Utolsó hasonlóságként a hímzés és a gyöngyözés megkezdését emelném ki, mikor az asszonyok munkájukhoz a természetfeletti segítségét kérik. Kalotaszegen *Uram segíts*, Mahdiában *Bismillah (Isten nevében)* szavak elmondásával.

Izgalmas feladatnak ígérkezik megvizsgálni, hogy két távol eső hagyományos alapokon nyugvó kultúrában a gyöngyöt miként használták fel és milyen jelentőséget tulajdonítottak ezeknek a díszítményeknek. A fejviseletek pedig hogyan fonódnak össze a nőiség kérdéskörével, azaz a gyönggyel díszített fejdíszek mely női életszakaszt kísérik végig és ezek a jelenségek által milyen különbségek, valamint hasonlóságok alakulnak ki a különböző társadalmakban.

Irodalomjegyzék

ALLALI, Bernard – BEN TANFOUS, Aziza – CHERIF, Zohra – COUSIN, Françoise – GARGOURI-SETHOM, Samira – GUELTON, Marie-Hélène – HARZALLAH, Fathia – LADJIMI SEBAI, Leïla

1995 Noces tissées. Noces brodées. Parures et costumes féminins de Tunisie.
Párizs: Joël Cuénot Kiadó.

AL-TAYEB AL-FAQUIH Ahmed

1997 الموجز في تاريخ المهدية (Mahdia történelmének összegzése).
Tunisz

AL-HABIB Karim

1993 المهدية في التاريخ و المجتمع (Mahdia a történelemben és társadalomban).
Tunisz

BAUR, J. – BOUŠKA, V. – TVRZ, F.

1982 Drágakőkalauz.
Prága

BEN RAMADAN, Khaled

2004 Arts of Tunisia. (Tunézia művészete).
Tunisz: Simpac Kiadó.

BEN TANFOUS, Aziza – MAHJOUB, Neziha – LOUIS, Andre – SETHOM, Samira – SKHIRI, Fathia – SUGIER Clemence – ZOUARI Ali

2021 Les costumes traditionnels féminins de tunisie. (A tunéziai női népviseletek).
Tunisz

BETTAÏEB Viviane

2023 Patrimoine et terroirs. Saveurs et savoirs. (Örökség és föld. Ízek és tudás).
Tunisz: EPMM-ALIF Kiadó.

BOSWORTH, Clifford Edmund – VAN DONZEL, Emeri – LEWIS, Bernard – PELLAT, Charles

1986 The Encyclopaedia of Islam V. (Az iszlám enciklopédiája V.)
Leiden: E. J. Brill Kiadó.

HARZALLAH, Fethia – BEN AÏSSA, Anouar

1992 Les voiles et après... The veils and beyond... Los velos y después... (A fátylak és azon túl...).

Tunisz

CHLEÏFA HAMZA, Khedija – MABROUK Alia

- 2005 Mahdia une vie
Párizs: Sagittaire Kiadó.

CRABTREE, Caroline

- 2002 Atlas der Perlenarbeiten. (A gyöngymunkák atlasza.) Ein illustrierter Führer durch die Welt der Perlenobjekte.
Bern; Stuttgart; Wien

Dubin, Lois Sherr

- 1988 Alle Perlen dieser Welt. (A világ minden gyöngye) Eine Kulturgeschichte das Perlenschmucks.
Köln

EUDEL, Paul

- 1906 Dictionnaire des bijoux de l'Afrique du nord. Maroc, Algérie, Tunisie, Tripolitaine (Észak-afrikai ékszerek szótára. Marokkó, Algéria, Tunézia, Tripolitania).
Párizs: Ernest Leroux Kiadó.

FÖLDESSY Edina

- 2014 Rítus és nyelv: Egy dzserbai közösség házassági szokásai.
Doktori disszertáció, ELTE, Budapest
<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/32441>

KATONA Edit – TOMPOS Lila

- 2016 Gyöngy az úri és népi öltözködésben.
Budapest

SETHOM, Samira

- 1969 *La tunique de mariage en Tunisie*. (Az esküvői tunika Tunéziában). Cahiers des Arts Traditions Populaires. Revue du Centre des Arts et Traditions Populaires. III. 5-37.

SUGIER, Clémence

- 1968 *Les coiffes féminines de Tunisie*. (Tunéziai női főkörtök). Cahiers des Arts Traditions Populaires. Revue du Centre des Arts et Traditions Populaires. II. 61-78.
1977 Bijoux Tunisiens. Formes et symboles. (Tunéziai ékszerek. Formák és szimbólumok.)

Tunisz: Cèrès Productions Kiadó.

YACOUB, Mohamed

2017 Les Merveilles du musée du Bardo. (A Bardo múzeum csodái).
Sousse.

Internetes források:

Mahdia Tradition

<https://www.facebook.com/hassine.sbaa> (utolsó megtekintés: 2024.12.27)

Sana Traditon

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100064458951275>

(utolsó megtekintés: 2024.12.27.)

